

נזיקין

גם מי שבדרך כלל נוהג בזהירות, גורם לעיתים נזק לאחר אף אם לא התכוון לכך. על אילו נזקים צריך לשלם? איך קובעים את גובה התשלום? האם גם עגמת נפש היא נזק שאפשר לתבוע עליו תשלום? ומה בנוגע לתאונת דרכים - מי חייב לשלם למי?

האיסור להזיק

התורה אינה באה רק לפתור סכסוכים בין בני אדם, אלא מעבר לזה, היא מחנכת לחיי חברה צודקים והגונים. כחלק ממגמה זו יש איסור הלכתי לגרום נזק לזולת. התורה אינה מסתפקת בכך שהמזיק ישלם על נזקיו ואינה עוסקת רק באופנים שבהם יושלם הנזק, אלא היא אוסרת על האדם לעשות פעולות שעשויות לגרום נזק לזולתו (שולחן ערוך חושן משפט שעה, א). יש בזה הגדרה חשובה של היחסים בין אדם לחברו - אדם אינו יכול לקחת סיכון ולעשות מעשה אשר יכול לפגוע ברכוש חברו, גם אם הוא מוכן לשלם על הנזקים שיגרום.

הרמ"ה (בבא בתרא פרק ב, קז) כותב כי האיסור לגרום נזק נלמד מהפסוק "ואהבת לרעך כמוך", משום שפסוק זה מחייב כל אדם לנהוג בזהירות כלפי נכסי הזולת כאילו היו של עצמו.

אמנם על פי רוב, תחום האיסורים שייך ליחס בין אדם לבוראו, וכך גם האיסור להזיק; אך פעמים שניתן לפנות לבית דין על מנת שיאכפו איסור זה. מכוח האיסור להזיק, אפשר לתבוע מאדם

בבית הדין להקדים תרופה למכה, ולהשגיח על נכסיו כדי שלא ייגרם מהם נזק.

למשל: בית הדין חייב אדם המתגורר בקומה עליונה להחליף את הצנרת שלו, משום שהיא ישנה, וגורמת מדי פעם נזילות לתוך ביתו של השכן מהקומה התחתונה. לעומת בית המשפט אשר דחה תביעה זו, והסביר שרק כאשר ייגרם נזק ידונו בו, לפי דין התורה האחריות חלה על הדייר בקומה העליונה כבר בשלב זה, ועליו לדאוג שלא לגרום נזק בעתיד.

א. רמת האחריות על הנזק

התורה מחייבת בתשלומי נזק בכל אופן שבו אדם הזיק באופן ישיר לזולתו. רמת האחריות כוללת גם תשלום על נזקים בלתי צפויים (הזיק באונס), כגון אם פשט את ידיו לצדדים כדי להתמתח, ופגע בטעות בעובר אורח. כפי שכתב השולחן ערוך:

אסור להזיק ממון חברו, ואם הזיקו אע"פ שאינו נהנה, חייב לשלם נזק שלם, בין שהיה שוגג בין שהיה אנוס. כיצד? נפל מהגג ושבר את הכלי, חייב נזק שלם... ודווקא שאינו אונס
גמור (חושן משפט שעח, א).

אמנם, במקרה שגם הניזק היה מעורב בהיזק, והמזיק פעל באופן נורמלי, המזיק פטור מתשלום. למשל, אם אדם הניח את משקפיו על כיסא של חברו, והוא ישב על הכיסא ושבר את המשקפיים ללא כוונה, פטור מתשלום. גם אם אדם נתקל בחפץ שהונח ברחוב ושבר אותו, הוא פטור מתשלום (שולחן ערוך חושן משפט תיב, א). כיוון שלא מצופה מאדם ברחוב להתבונן סביבו ולראות על מה הוא דורך, זה שהניח את החפץ במקום שאינו בטוח הוא האחראי לנזק.

אחריות על רכוש מזיק: האחריות על נזקים שאינם צפויים חלה רק אם האדם עצמו הזיק, אולם אם הנזק נגרם על ידי רכושו - האחריות חלה רק אם היתה **רשלנות** בשמירה על הרכוש מפני דבר צפוי כפי שמכנים זאת חז"ל - "רוח מצויה" (שם שצו, א). למשל: כיסא שהיה מונח בקומה עליונה במרפסת, ולפתע נשבה רוח בלתי שגרתית והעיפה אותו עד שנפל על רכב חונה והזיק לו - בעל החפץ פטור מתשלום על הנזק לרכב. זאת מפני שהחפץ הוא שגרם לנזק, ונפילתו על הרכב היתה בלתי צפויה. בדומה, במקרה של נזילת מים שהזיקה לתקרה של דייר בקומה התחתונה, אם לא היו סימנים שצפויה נזילה והדייר העליון טיפל מיד בנזילה - הוא פטור, מפני שרכושו הוא שהזיק (המים שבצנרת בדירתו), ולא היתה רשלנות מצדו.

נזק עקיף

ההלכה קובעת כי "גרמא בנזיקין פטור" (בבא בתרא כג, א), כלומר אין תשלום על נזק שגרם אדם באופן עקיף. למשל: אדם שפתח דלת של מלונה, והכלב שבה ברח ונעלם - עבר על איסור נזק, אך פטור מתשלום (בבא קמא נה, ב).

למעשה, המגמה כיום בבתי הדין היא לחייב גם על נזקים עקיפים⁴⁸, מפני שהטכנולוגיה התפתחה והאפשרויות להזיק בעקיפין השתכללו. למשל, פגיעה במחשב באמצעות וירוס

---

48. יש שעשו זאת במסגרת דיני הנזיקין: על נזק עקיף ("גרמא") אמנם פטורים, אבל ברמה מסוימת של ישירות - חייבים ("גרמי"). יש שהרחיבו את המקרים שנחשבים לישירים מספיק כדי לחייב (גרמי), וצמצמו את המקרים שנחשבים לעקיפים (גרמא), כך שבמקרים רבים יותר אפשר יהיה לחייב תשלום.

יכולה להיחשב להיזק בגרמא⁴⁹. לכן כתב הרב דוב ליאור (תחומין ג, 245): "אם במצב של היום נפטור רשלנות שגרמה לנזק, תהא בכך משום פרצה גדולה. לכן יש משום טובת הציבור לחייב בדיני אדם. הסבר זה אינו רחוק מתפיסת ההלכה, שכן אף בהלכה חייב בדיני שמים".

קטן שהזיק

נער אשר אינו מחויב במצוות פטור מתשלומי נזק (רמב"ם, הלכות חובל ומזיק ד, כ). הטעם הוא שבגיל זה הנער אינו בוגר דין, ואין לו די שיקול דעת להבין את המשמעות של מעשיו.

אולם מצד שני, יש להתמודד עם הצורך להגן על החברה מכל סוגי העבריינות, בייחוד כשיש חשש שעבריינים מבוגרים ינצלו את הפטור החל על הקטנים - וינצלו אותם לעשיית פשע. לכן כתב המשנה ברורה:

קטן שגנב או שהזיק ראוי לבית דין להכותו שלא ירגיל בה (וכן חבלה וביוש וכל דברים שבין אדם לחבירו בית דין מצווין להפרישו שלא יארע תקלה על ידו), אבל אין צריך לשלם אם אין הגנבה בעין. וכל זה מדינא, אבל לפני משורת הדין בין שחבל בו בגופו או שהזיק לו בממונו צריך לשלם לו (אורח חיים שמג ס"ק ט).

יש שכתבו כי יש מנהג שהורים משלמים על נזקי ילדיהם במקרה שנעשו בכוונה (פניני הוראה, עמ' 290 בשם הרב יהושע נויבירט).

49. עיין הרב אהרן בק, "הפצת וירוס מחשבים", תחומין כד, עמ' 102.

שבירת מוצר בחנות

שאלה: שברתי בטעות מארז גבינה בחנות, וכשדיווחתי על שבירתו למנהל המקום, הוא פטר אותי מתשלום. אני חושש שהוא לא ידווח על זה ליצרן, אלא יבקש החלפה בטענה שהמארז נשבר בדרך לחנות. האם עליי לשלם?

תשובה: על פי הדין אתה חייב לשלם, משום שאדם מועד לעולם, בין מזיד בין שוגג (בבא קמא כו, א). כמוכן זכותו של הניזק למחול על חובו, וכך עשה בעל החנות, לכן הנך פטור מתשלום.

בנוגע לחשש שלך שתהיה שותף לדבר עברה כי הבעלים ידווח באופן שקרי לחברה, על זה יש לומר כי נקודת המוצא היא שמעמידים כל אדם בחזקת כשרות. כך צריך לנהוג גם כלפי מנהל החנות ולהניח שהוא לא ישקר לחברת הייצור. אגב, מבירור שנערך עם נציגי שירות מכמה חברות מזון, התברר שהם אינם גובים תשלום במקרים כאלה, על מנת ליצור תדמית טובה בעיני הלקוחות.

נזק תוך כדי עזרה

שאלה: שכנתי פנתה אליי ואמרה שרכבה נחסם על ידי רכב אחר, החונה על המדרכה בצורה מסוכנת, והיא ממתינה זמן רב ללא יכולת להזיז את רכבה. היא ביקשה ממני לסייע לה ולהוציא לה את הרכב מן החניה. הסכמתי, אך כאשר נסעתי לאחור שרטתי את הרכב שלה ואת הרכב החונה. האם עלי לשלם על הנזקים?

תשובה: בנוגע לפגיעה ברכב החונה, אם מותרת: עקרונית, יש היתר לאדם לעשות דין לעצמו, בתנאי שזו האפשרות היחידה להגיע

לתוצאה הרצויה⁵⁰. במקרה זה, הבחינה אם התנאי התקיים מורכבת, כיוון שאין הגדרה ברורה כמה זמן היה על הנהג החסום לחכות. אך לאחר מעשה, צריך לדון את המקרה לגופו, ועל הדיונים לברר היטב מה היו האפשרויות לחילוץ הרכב.

בנוגע לנזק שנגרם למכונית של השכנה, אם מדובר על נזק מועט נראה שהוא פטור, שכן הוא סייע לה. הוא לא התרשל, ועשה ככל יכולתו כדי להוציא את הרכב מן החניה. לאור זאת יש הערכה שהסכמת הנהג לסייע היתה על דעת שלא יינזק, ואף שלא דובר על זה בפירוש, נראה שכל עוד הנזק מועט - השכנה הסכימה לזה. לכן יש לפטור אותו מתשלום (ר' שולחן ערוך חושן משפט שו, ד).

פשפשים ביחידת נופש

שאלה: התארחתי ביחידת נופש וחלק מהילדים התלוננו על עקיצות. כעבור שבועיים גילינו שיש בבית פשפשים בכל הרהיטים ונאלצנו לשלוח אותם לחדר הקפאה, על מנת להיפטר מהם במחיר 5000 ש"ח. האם ניתן לחייב את בעלי יחידת הנופש?

תשובה: ראשית יש להוכיח שאכן היו פשפשים ביחידת הנופש, ולא יתושים וכדומה. אף אם יתברר שיחידת הנופש היא המקור לפשפשים, אין לחייב אותם כי הנזק הוא עקיף (גרמא). אולם אם יוכח שהבעיה היתה ידועה, והבעלים התעלמו ממנה, זו כבר סיבה לבית דין לקנוס אותם, בייחוד שמקובל לבטח את מקומות הנופש מפני נזקים אלה.

50. נושא זה נידון בהרחבה בפרק "משפט".

ב. שומת הנזק

ההגדרה של תשלומי נזיקין היא: השבת המצב לקדמותו, כלומר תיקון הנזק שנגרם (מחנה אפרים, נזקי ממון, א). אולם לא תמיד אפשר להגיע למצב שבו התיקון ישיב את המצב לכפי שהיה. למשל: נזק לטלפון נייד יכול להסתיים בתיקון מקומי, ובמקרה זה יש לשלם את עלות התיקון (ש"ך חושן משפט שפז, א). אך פעמים שנגרם למכשיר נזק גדול ואי אפשר לתקן אותו. קורה גם שהחפץ עובר תיקון, אך אינו חוזר לגמרי למצבו ההתחלתי, כגון נזק חיצוני לרכב שניכר לעין כל גם לאחר עבודת פחחות. במקרים כאלה נשאלת השאלה: איך לאמוד את הנזק?

לחלק מהשיטות המזיק מחויב תמיד להחזיר את המצב לקדמותו, ואם אינו יכול לתקן עליו לרכוש דלת חדשה; לעומתם, יש אומרים שבמקרה כזה חובת התשלום היא לפי ירידת הערך של החפץ - הפער בין שווי של הרכב לפני התאונה ובין שווי עכשיו. בדרך כלל מדובר בסכום נמוך יותר מעלות התיקון. למעשה, מקובל שהחיוב הוא כפי עלות התיקון במקרה שאפשר לתקן, ואם אין אפשרות לתקן יש לרכוש חפץ חדש (מנחת שלמה תניינא, קלה).

אולם במצבי ספק, יש להתחשב בדעה ששומת הנזק תהיה על פי ירידת הערך. למשל, אם לא ידוע אילו שריטות היו ברכב לפני הפגיעה ומה נוצר כתוצאה מהתאונה, זכותו של המזיק לחשב את הנזק על פי השיטה המקלה בשומה. לכן במקרה של פגיעה בדלת רכב, באופן שאי אפשר להחזיר את הדלת למצבה הקודם על ידי פחה, אם יש ספק מהו היקף הנזק - יכול המזיק לטעון שהוא ישלם על פי הדעה האומדת את הפחת שנגרם לרכב, ומכיוון שברכב היה עוד לפני כן סימן של פגיעה בפח, יש לשער

שהפחת הוא סכום נמוך ואין חיוב לקנות דלת חדשה (שולחן ערוך חושן משפט שפז, א. להרחבה ר' אמונת עתיך, גליון 111, עמ' 98).

גרימת נזק לרכב חונה

שאלה: הרכב שלי פגע בפגוש שרוט של רכב חונה. להערכתי מדובר בנזק מזערי, אך בעל הרכב דורש את החלפת כל הפגוש. מהי עמדת ההלכה?

תשובה: יש שתי שיטות להעריך את תשלום הנזק, והבדל גדול ביניהן. השיטה האחת בוחנת את הפחת שנוצר בעקבות הנזק (ללא קשר לתיקון), ובמקרה שלך אין שום פחת כי הקונה לא יתחשב בשריטה קטנה. השיטה האחרת בוחנת את עלות התיקון, ואם דרך הפחחים להחליף את הפגוש ולא לתקן אותו, אזי יש לשלם על פגוש שלם (משומש). נטיית הפוסקים היא לנהוג כשיטה השנייה, וכן כתב בספר "משפטיך ליעקב" (א, ז): "שומת הנזק נמדדת כל דבר ודבר לפי ענינו, יש דברים שכל חשיבותם, יופיים ושימושם הוא בחפץ שלם, וכשחלק מהם ניזוק פירושו של דבר שכולו ניזוק" (וכ"כ בשו"ת אור לציון, חושן משפט ד, ב).

אולם אם מדובר על נזק מזערי הניתן לתיקון, והניזק **מנצל את המצב** ודורש תיקון מלא, אזי אפשר לסמוך על השיטה הראשונה, כלומר לשלם רק את עלות התיקון ולא על פגוש שלם.

באיזה מוסך לתקן את הרכב?

שאלה: נהג אוטובוס גרם נזק לרכב פרטי. חברת האוטובוסים מוכנה לתקן את הנזק אבל רק במוסך שלה.

האם יש הכרח לתקן במוסך שלהם? ומה אם הניזק מעדיף לקבל כסף מאשר תיקון?

תשובה: השאלה מה היא חובתו של המזיק (ע' במחלוקת הראשונים המובאת במגיד משנה, הלכות טוען ונטען ה', ב) - לתקן את הנזק או רק לפצות את הניזק? הכרעת הש"ך (חושן משפט צה, יח) היא לחלק בין מצב שבו יש אפשרות מעשית להחזיר את המצב לקדמותו, ואז החיוב הוא **תיקון הנזק**, ובין מצב שבו הנזק בלתי הפיך, ואז החיוב הוא **פיצוי**. במקרה שלך מסתבר שאפשר לתקן את הנזק, ולכן החיוב המוטל על חברת האוטובוסים הוא לתקן. כיוון שיש ביכולתם לתקן את הנזק באמצעות המוסך שלהם, אי אפשר לדרוש מהם תיקון במקום אחר. אולם אם יש טענות מבוססות על רמתו המקצועית של המוסך, אזי ניתן לדרוש תיקון במקום אחר. לעניין העדפה שלך לקבל תשלום כספי על פני תיקון בפועל, כבר הסתפק בזה הש"ך (שם) אם חיוב התיקון הוא תיקון מעשי או רק דמי תיקון. מספק, אי אפשר להכריח את החברה לשלם במקרה שהיא חפצה לתקן את הנזק בעצמה.

ג. עגמת נפש

היום מקובל להגדיר את עגמת הנפש בתור נזק. המושג ההלכתי הקרוב ביותר להגדרה זו הינו תשלום "בושת", שהוא אחד מחמשת התשלומים שצריך לשלם אדם שחבל באחר. אמנם, חיוב זה חל רק על נזק שנגרם על ידי מעשה **פיזי** בפני אחרים, ולא על בושת **דברים**. לעומת זאת, עניינה של תביעה על עגמת נפש מכוונת לצער **נפשי** שנגרם לאדם בכל צורה שהיא, אפילו שלא במעשה בידיים, ואפילו שלא בפני אחרים.

בדרך כלל, תביעת עגמת נפש לא תתקבל בבית דין רבני. אך אם מדובר על פגיעה קשה, יש דעות שמחייבות לשלם. זו דעת הרב

יוסף שאול נתנזון בנוגע לביטול אירוסין, שהצד המבטל חייב לשלם לצד השני על עגמת הנפש שנגרמה לו: "אבל בשידוכים, הבושת מגיע לנפש השכלית, זה יותר גרע מהזיק בגופו, ואם כן פשיטא דאף שלא עשה מעשה בגופו ודאי חייב" (שואל ומשיב תניינא ד, סט).

בנוסף, יש שחייבו במקרים חריגים של עגמת נפש, מכוח הסכמת הצדדים בשטר הבוררות, שבו ניתנה סמכות לדיינים לפשר (הרב יעזר אריאל, הצורך ההלכתי בשטר בוררות, תחומין יד, 152).

רשלנות רפואית: לדוגמה, הרב אשר וייס דן במקרה של רשלנות רפואית אשר גרמה צער ועגמת נפש רבה. הוא העלה צדדים לחייב על פי הדין, ובמקביל ציין את הקושי העומד בפני בית הדין לאמוד את מידת התשלום בגין עגמת נפש (במקרה שיש חיוב לשלם עגמת נפש, מכוח שטר בוררות וכדומה). העדפתו היתה להתיר לפנות לשם כך לבית המשפט (קובץ דרכי הוראה ה, קא).

נשיכת כלב

שאלה: ננשכתי על ידי כלב ונגרמה לי עגמת נפש רבה מחמת הנשיכה- זריקות וכאבים. האם מותר לתבוע עגמת נפש בבית משפט? נאמר לי שבית הדין לא יחייב על זה.

תשובה: בית הדין אכן אינו מחייב תשלומים על עגמת נפש, אך אין היתר לפנות לבית משפט, אף שהשיקול הוא להגדיל את הסיכויים לזכות בתביעה. אגב, גם בבית הדין יש דיינים המחייבים במקרה זה, כי לדעתם כאשר בעל הכלב נדרש להוציא רישיון לכלבו, הוא מקבל עליו את חוקי המדינה הנוגעים לזה.

ביטול אירוסין

שאלה: לצערי, הארוס שלי ביטל את החתונה שלושה שבועות לפני התאריך המיועד. הוא טוען שחששות שהיו לו קודם התעצמו ושיש חוסר התאמה בינינו. החזרנו את המתנות ההדדיות, אבל יש ויכוח בעניין ההוצאות על מסיבת האירוסין ועל שמלת הכלה שכבר שולמו, וכן על אולם, צלם ותזמורת. מעבר לזה אני דורשת פיצוי על עגמת הנפש ועל הבושה.

תשובה: שאלה זו צריכה להתברר בבית הדין, התשובה הבאה נכתבת רק לצייר קווים כלליים לשיקולים האפשריים. במקרה שלדעת בית הדין, התגלה לחתן בשלב המדובר מידע המצדיק ביטול חתונה, ואי אפשר היה לגלות זאת לפני האירוסין,⁵¹ החתן מוגדר כאנוס וממילא פטור על כל ההוצאות שנגרמו מהחלטתו לבטל את החתונה. זאת מפני שגילוי המידע החדש שקולה כהעלמת מידע, וזו שקולה כמקח טעות. במקרה שהיה מקח טעות, המוכר (במקרה זה הכלה) חייב משום "גרמי" על הנזקים שנגרמו לקונה.

מנגד, אם לא התגלה מידע חדש, אלא שהחתן הגיע לכלל החלטה רק בשלב מאוחר, עליו לשאת באחריות הכלכלית שנגזרת מהחלטתו (שו"ת מהרי"א הלוי ב, צט). עליו לשלם את הוצאות סעודת האירוסין (על פי המקובל במגזר שלכם) (שו"ת ישכיל עבדי, ה, אבן העזר, לא), את הוצאות שמלת הכלה (בהנחה שבעתיד לא יהיה אפשר להשתמש בה) ואת כל ההתחייבויות שנטלתם על עצמכם (בית שמואל, אבן העזר נ, ז; ערוך השולחן, אבן העזר נ, טז). הוא פטור מתשלום על דברים שנקנו לקראת החתונה ואפשר להשתמש בהם (אף שיש עתה קושי רגשי להשתמש בהם). אולם על בושה ועגמת נפש אין אפשרות לחייב

51. בית שמואל, אבן העזר נ, יא.

אותו, כי אין סמכות לבית הדין לדון בקנסות בזמן הזה (שולחן ערוך חושן משפט א, ב). עם זאת, ראוי שהוא יפצה אותך על מנת שתמחלי לו בלב שלם (שו"ת ישכיל עבדי שם, ל. להרחבה - אתר פסקים, פסק מס' 798).

ד. חוקי התנועה

ברור כי נהג חייב לציית לכל חוקי התנועה, כפי שכתב הרב עובדיה יוסף: "מי שלא נזהר לנהוג במתינות כראוי, נחשב הדבר לפשיעה, וקרוב למזיד הוא, וכהורג בידיים הוא, ואם הוא כהן נפסל לדוכן" (יחווה דעת ה, טז). אך במקרה שארעה תאונה, האם חיוב התשלום מוטל על גורם התאונה כפי החוק, או שיש לחייב על פי כללי ההלכה?

למשל: על פי הכללים הנהוגים, כל מכונית שפגעה באחורי הרכב שנסע לפניו חייבת בתשלום. אין הבדל בין בלימה פתאומית לעצירה נורמטיבית, הנהג שהיה מאחור הוא המשלם תמיד. גם בתאונת שרשרת הנהג האחרון משלם, מבלי לבדוק מה האחריות של הנהג שלפניו. חוקים אלה שונים מכללי ההלכה, המחייבים בתשלום רק אם הניזק נהג כנדרש, מצד שמירת מרחק ומצד הרחקת עצמו מלהינזק. כגון: נהג שעצר בפתאומיות, והנהג שמאחוריו התנגש בו - לפי ההלכה הנהג השני פטור.⁵² אמנם החוק מחייב כל נהג לשמור על מרחק נאות בינו ובין הרכב שלפניו, אך על פי ההלכה במקרה שהרכב הראשון נהג שלא כשורה, אין אחריות על הנהג השני.

כיוון שבדרך כלל תביעות אלו מתנהלות מול חברת הביטוח, והיא מחויבת לשלם על פי הוראות החוק, מותר לתבוע ממנה

52. שולחן ערוך חושן משפט תיג, א.

תשלומי נזק **גם אם הם אינם תקפים על פי ההלכה**. בנוסף, לדעת הרב יועזר אריאל, גם על פי ההלכה יש לקבל את הגדרות החוק - "הכבישים נמצאים בבעלות המדינה, והיא רשאית להגביל את השימוש בהם. היא רשאית אפוא לחייב את בעל הרכב השני לשמור על מרחק מהרכב הראשון; ומשלא שמר על המרחק, עליו לשלם את הנזק" (הרב יועזר אריאל, חוקי התנועה ופיצויים על תאונות, תחומין יט, 258).

סוף דבר

התורה מטילה על המזיק אחריות מלאה על מעשיו, ויתרה מזאת, מגדירה את מעשה ההיזק כפעולה אסורה. המסר הוא חד משמעי: חברה בריאה נזהרת מאוד ברכוש הזולת גם אם אין כוונת זדון.